

Els caps bescanviats¹

Revista Catalana de Psicoanàlisi, Vol. XXXVIII/2

Rebeca Grinberg

L'article «Els caps bescanviats» ens parla del tema de la identitat. És una anàlisi de l'obra de Thomas Mann del mateix títol i planteja el dilema de si és el cos o el cap el que defineix la identitat. L'autora reflexiona també sobre la relació recíproca entre la ment i el cos partint de les vicissituds de dos amics que en el relat mitològic acaben l'un amb el cap de l'altre o, dit d'una altra manera, l'un amb el cos de l'altre. Què li passarà a la seva amistat? I com canviarà la relació amb la noia, esposa d'un d'ells i amiga de l'altre?²

Article rebut el 23-7-2021. Acceptat el 23-7-2021.

1. Conferència pronunciada a l'Ateneu de Madrid, Càtedra de Psicoanàlisi, el 7 de febrer de 1990. Versió abreviada i modificada del capítol publicat en el llibre «*Identidad y cambio*». Va ser publicada a la *Revista de Psicoanálisis* de l'Associació Psicoanalítica de Madrid, 11, 1990, p. 83-95.

2. Resums i paraules clau elaborats per *Revista Catalana de Psicoanàlisi*. (N.d.E.)

Paraules clau: identitat, cos, confusió, conflicte, culpa, imatge materna primitiva, paternitat, amistat

I

La novel·la curta que va escriure Thomas Mann amb el títol de «Els caps bescanviats» és una petita joia de frescor i gràcia, i es presta extraordinàriament a fer un estudi psicoanalític del que podríem anomenar la patologia de la identitat.

Thomas Mann desenvolupa el conflicte d'«Els caps bescanviats» en el marc solemne, tot i que irònic, d'una «llegenda índia», que n'és el subtítol. En ubicarlo en aquest context, ens instal·la de ple en un món màgic i fantàstic en què tot es fa creïble i on planteja el nus de la situació dramàtica en termes inimitables.

En Nanda i l'Śridaman eren dos joyes «no gaire diferents en anys i casta» que, en temps llunyans i a la remota Índia dels bramans, mantenien una estreta amistat. Śridaman era comerciant i nét de bramans i Nanda era de família de ferrers i pastors. Junts compartien les hores d'oci i gaudien de la seva mútua companyia i si sortien a fer encàrrecs o treballs, es repartien les provisions i la càrrega.

També eren junts el dia que, mentre dissertaven sobre religió i el coneixement de les essències, van sorprendre, casualment i sense que ella se n'adonés, Sita, una bonica noia que feia el seu bany ritual en un riu sagrat. Śridaman se'n va enamorar bojament, fins al punt que va perdre el son i la gana i només pensava a morir, perquè no podia tolerar tant patiment. En Nanda, que coneixia la noia, es va oferir a demanar-ne la mà als seus pares, com a mediador, per al seu amic.

Els fets que componen aquesta història van passar quan ja feia sis mesos que la bella Sita i el noble Śridaman s'havien casat. «Els joves casats», diu l'autor, «decidiren, de comú acord amb en Nanda i amb el consentiment dels pares de l'Śridaman, fer el viatge fins a casa dels pares de la Sita. Aquests no havien tornat a veure la filla d'ençà que s'havia unit al seu home i tenien ganes de comprovar si li convenien els plaers conjugals. Feia poc que la Sita esperava els goigs de la maternitat, però, tot i això, s'atreviren a posar-se en camí [...] El matrimoni viatjava dins un carro cobert i amb cortines, tirat per un zebú i un camell d'un sol gep que conduïa l'amic Nanda».

En aquest viatge van anar brollant en cadascun d'ells els sentiments que eren latents des de molt temps enrere, així com la lluita entre la temptació dels desitjos i la lleialtat.

Tenim ja plantejada la situació triangular, en què hi ha un tercer, Nanda, que controla la parella: «guiava el coble». A l'Śridaman se li va fer agudament

dolorosa la gelosia, que el turmentava quan percebia les mirades que es creuaven el seu amic, tan apreciat, i la seva muller, tan estimada.

L'amic guiava, però la seva gran ambivalència va fer que «errés» el camí i en lloc d'arribar al llogaret natal de la Sita, van anar a parar davant d'un temple tallat a les roques, que van reconèixer com un santuari de la deessa Kali. Guiat per un impuls interior, Śrīdaman va expressar el desig de baixar i venerar la deessa. Va abandonar el carro demanant-los que l'esperessin uns instants mentre entrava a pregar.

«L'efigie de la Kali era esfereïdora. [...] De dins d'un marc de calaveres i mans i peus escapçats, l'ídol sorgia de la paret de la roca [...] tenia un crani de sang fumejant en una de les seves mans i se l'apropava a la boca, els seus peus es banyaven dins un bassal de sang.»

«L'Śrīdaman fitava aquell rostre ferotge i desorbitat [...] i [onades de suor] semblaven exigir-li en nom del si etern l'acte extrem, l'acte contra ell mateix». I va pregar: «Oh, tu, Eterna, l'Anterior a tota la creació! Tu, la Mare que mai no ha conegut home, a qui mai ningú no aixeca el vestit! [...] Permet-me, tanmateix, tornar al teu si, refer a la inversa el camí cap a les entranyes maternes, deslligar-me d'aquest ego meu, deixar de ser aquest Śrīdaman. [...] Pronuncià aquesta pregària tenebrosa, recollí l'espasa de terra i, d'una revolada, es tallà el coll ell mateix i el cap va quedar separat del tronc.»

S'havia acomplert el primer acte de la tragèdia.

Si pensem en els motius inconscients que van determinar aquest episodi, cal tenir en consideració que Nanda va actuar mogut pel desig de «portar» Śrīdaman al santuari de Kali; com també per la tendència regressiva de Śrīdaman, que, davant la frustració i la gelosia, va buscar la relació amb una imatge materna tan primitiva com aquesta deessa.

El terror que li va inspirar la seva aparició va incrementar al màxim les seves tendències suïcides i masoquistes, que el van portar a materialitzar la dissociació cap-tronc, preexistent, com veurem, amb la màxima crueltat, i a oferir a la deessa mare el seu propi crani ple de sang. Amb aquest acte atacava també, i de manera definitiva, la seva identitat; havia dit: «... deslligar-me d'aquest ego meu, deixar de ser aquest Śrīdaman».

Aquest acte de decapitació enfront de la deessa és la dramatització d'una situació de renúncia masoquista: un acte de lliurament, en estat d'èxtasi, en què no només es castra simbòlicament, sinó que es dessagna, es buida, en el sentit d'embogir, «perdre el cap» i fondre's amb la deessa, tot esborrant els límits entre el seu *self* i l'objecte, perdent així la seva identitat.

Mentrestant, els que l'esperaven a fora van començar a inquietar-se per la tardança i Nanda va decidir entrar al temple a cercar-lo i es va trobar amb una

escena espantosa. «El seu amic jeia allà, la testa lívida i amb el turbant desfet escindida del troc, la seva sang esmunyint-se pels reguerots cap a la fossa, [...] inclinat cap a aquell Śrídaman escindit a terra, sense saber cap a quin tros havia de parlar, si al cos o a la testa»

La culpa persecutòria que experimentava pels seus sentiments envers la dona i per haver-lo «portat» fins allà es va fer intolerable per al desolat Nanda. I deia així: «Jo volia cremar-me amb tu, i de la mateixa manera vull també dessagnar-me amb tu...». «I executà, amb els seus braços forçuts i la màxima precisió, la sentència que ell mateix s'havia dictat, de tal forma que el seu cos, per parlar-ne primer, caigué travessat damunt del de Śrídaman, i el seu cap simpàtic anà a parar rodolant vora el de l'amic, on es quedà amb els ulls en blanc.»

Nanda s'immola aquí, davant del pare, per la culpa provinent dels seus desitjos edípics envers Sita, i es mata amb la mateixa mort que pensa haver causat al pare: es decapita, es castra, tal com sent haver decapitat i castrat. D'altra banda, en aquesta determinació hi era present també la satisfacció d'un desig de sotmetre homosexualment el pare. Més regressivament encara, desitjava dessagnar-se amb ell, fondre-s'hi en un de sol. Així, Nanda representa també una part de Śrídaman, de manera que la seva decapitació significa alhora un lliurament passiu a la mare castradora i àvida de sang, a la qual s'ofereix també en holocaust.

Finalment, «la bella Sita baixà també del carro i, remenant els malucs dins la roba entortolligada, es dirigí cap al santuari de la Mare», on es va trobar amb la sagnant escena. «...caigué a terra, desmaiada. Però, ¿de què li havia de servir? El regal monstruós es podia anar esperant, com ja havia esperat mentre la Sita creia que s'estava esperant; amb molt de gust es quedaria tal qual i quan la desgraciada tornés en si, tot estaria igual que abans.» Després de les presumibles lamentacions, va començar a acusar-se de ser la causant d'aquell desastre i es va disposar a estrangular-se amb les lianes que penjaven d'una figuera.

Ella també se sentia culpable no només per haver provocat el conflicte entre l'espòs i l'amic, sinó que, a més, identificada amb la deessa Kali, com a dona, se sentia profundament inspiradora d'aquestes morts. D'altra banda, com a filla sotmesa a la mare cruel, va buscar un tipus de mort similar: l'estrangulament com una forma de decapitació.

Quan estava a punt de dur a terme els seus designis «li arribà del cel una veu, una veu que tan sols podia ser la de la Inabastable, de la fosca Kali, la veu de la Mare del món en persona». Després d'un delitós diàleg, tan delitós com irònic, en què van discórrer sobre el destí i sobre si les coses podien o no haver anat d'una altra manera, la deessa va concloure: «Em fas una certa llàstima, tot i que no t'ho mereixes, tu i l'embrió groc i orb que duus a les entranyes, i aquests dos xicots d'allà dins també me'n fan, de llàstima. ¡Para,

doncs, les orelles i escolta bé el que ara et diré! Deixa estar aquestes lianes i espavila't per tornar al meu santuari, al peu de la meua imatge, cap al regal que m'hi has deixat. Un cop allà no se t'acudeixi fer-te la delicada ni desmaiar-te, sinó que agafaràs els caps pels cabells i els tornaràs a encaixar en aquells pobres cossos». «Malgrat la intensa força d'atracció que notaràs entre el cap i el tronc, no apropis els caps massa de pressa als cossos, perquè tota la sang vessada tingui temps de tornar-hi i quedi ben xuclada. Tot anirà més ràpid que un truc de màgia [...] Però fes-ho bé, no fos que, amb les presses, els possessis el cap del revés i, havent d'anar llavors amb la cara al clatell, es convertissin en la riota de la gent.»

En el fons, rere el que apareix com a actitud més benèvola, persisteix la intenció dominadora i castradora, ja que insinua la condició homosexual en què col·loca els joves.

«La bella Sita [...] féu un bot i tornà a entrar al santuari tan de pressa [...] es posà a la feina descrita més amunt amb rapidesa i febrosa diligència». Però un cop finalitzada la tasca, «els dos nois ressuscitaren davant seu, se la miraren i es miraren a ells mateixos; o més ben dit, mirant-se el cos, es miraren l'un a l'altre, perquè era així com havien quedat adobats». Què havia passat? La Sita havia encaixat i afermat amb la benedició en l'un el cap de l'altre: «El qui duia el cap d'en Nanda [...] anava tocant el cos que abans havia estat l'accessori de la noble testa de l'Sridaman, i l'altre, l'Sridaman (si ens basem en el cap), comprovava tot perplex que ara era seu aquell cos que, en relació amb el simpàtic cap d'en Nanda, n'havia estat l'element essencial».

Qui serà ara en Nanda i qui l'Sridaman? Qui serà ara l'espòs i qui l'amic? Qui és el pare de l'infant que ha de néixer? Vet aquí el gran problema.

II

Farem aquí un *racconto*. El mateix Thomas Mann ens ha d'aportar els antecedents que ajudin a aprofundir en l'explicació dels fets.

D'entrada, ens parla de la *confusió* que va precedir l'episodi tràgic. Quan es refereix al viatge que els va conduir al desastre, diu: «Preferien avançar sota l'ala negra de la nit [...] per estalviar-se el pes del sol de migdia. Però ho feien per raons molt íntimes i pròpies. Llurs ànimes vessaven de tanta confusió i la foscor afavoreix sempre tant tota confusió que, sense adonar-se'n, aprofitaren l'avinentsa, transferiren llur confusió interior a l'espai exterior i s'acabaren perdent per la regió». «Aquesta [...] situació anàloga, en el fons, a llur extraviament interior, l'havien provocada ells mateixos. [...] S'ha de dir que l'Sridaman i la Sita no havien dormit gens, situats darrere en Nanda mentre conduïa, i amb els ulls ben oberts havien permès que s'enredessin tots tres en aquell error.»

En Nanda, errant el camí, va ser la part executora d'allò que era latent en tots tres. Cada un dels protagonistes es debatia, en la major confusió de sentiments, amb cadascun dels altres. Sita era l'esposa de Śridaman, però pensava en Nanda. I no hagués estat més feliç si s'hi hagués casat, perquè hauria pensat en Śridaman. L'amistat dels dos homes, per la seva banda, no deixava de ser complicada, per l'emergència de desitjos pertorbadors de l'un envers l'altre.

Tot aquest desgavell de sentiments, que va tenir el seu desenllaç en una absoluta *confusió d'identitats*, estava fonamentat en una dissociació prèvia que es feia manifesta, especialment, com a *dissociació cos-ment*, que no es va poder resoldre en una adequada *diferenciació cos-ment*.

Thomas Mann es delecta a detallar aquesta situació minuciosament. El jove Śridaman, comerciant i fill de comerciant, «descendent per línia paterna d'un llinatge bramànic coneixedor dels Vedes [...] tenia un nas prim com una navalla, anava sempre amb els ulls humits tant per dins com per fora i portava una barba suau, com un ventall, al voltant de les galtes. Suaus eren també els seus membres... [...] eren bramànics, d'una banda, i mercantívols, de l'altra».

En Nanda no. Mai no s'havia lliurat —a impulsos de la tradició i de la sang— a l'espiritualitat, sinó que era com era, un fill de la vila i amb una alegre simplicitat, fosc de pell i de cabells, i fins i tot al pit lluia els rínxols del «vedell de la bona sort». «L'ofici de ferrer li havia forjat uns braços forçuts i el de pastor hi havia afegit un tarannà equilibrat.»

El de Śridaman «era ben bé un cos per servir d'accessori i d'apèndix a una testa noble i ben farcida que, sens dubte, constituïa la peça fonamental del conjunt, mentre que dins el conjunt d'en Nanda, per dir-ho d'alguna manera, el cos n'era la peça fonamental i el cap només un gentil accessori».

Aquestes diferències, que no eren capaços d'acceptar, propiciaven sentiments d'*enveja* recíprocs i impulsaven a cada un d'ells a defensar-se'n mitjançant un cert *menyspreu i l'ús de la identificació projectiva* en l'altre. Quan l'autor els descriu, afegeix: «Nanda se'n reia una mica, del greix claret de Śridaman, del seu nas prim i del seu parlar correcte, i Śridaman ho feia del nas de cabra i de la simpatia plebea d'en Nanda».

El narcisisme de les petites diferències de què parla Freud ha de ser també un mitjà per defensar una identitat que hom sent precària. Però, a més, aquestes diferències suscitaven la burla, perquè eren diferències que cada un envejava de l'altre i feien desitjable el «bescanvi» amb l'altre. Això comprometia aspectes del seu *self* col·locats en l'objecte, amb la consegüent relació simbiòtica, que faria impossible la vida de l'un sense l'altre.

Aquest és l'aspecte passiu i autodestructiu de l'enveja, que implica, en primer terme, un atac al mateix *self*, amb dissolució de la seva integritat i debilitament del sentiment d'identitat.

D'altra banda, de les paraules de Nanda es desprèn una declaració d'amor homosexual, ja que parlar de cremar-se en una pira funerària davant la possibilitat de separació és com si es considerés la vídua de Śridaman. Aquesta entrega homosexual constituiria una altra evidència de l'atemptat a la seva sexualitat masculina, que afecta la possibilitat de consolidació del seu *self* adult.

Śridaman, per la seva banda, havia enviat Nanda a demanar la mà de la seva estimada, utilitzant el fet que ell la coneixia, perquè el dia en què havia estat elegida Verge del Sol, segons una antiga tradició, ell «l'havia bressolat al sol amb els seus braços forts»; és a dir, Śridaman la conqueria utilitzant el cos fort i admirat de l'amic.

El clima en què transcorre tot el conte és mític i la religió hi té un paper important. No deixa de tenir transcendència, per exemple, entre les motivacions que van conduir Śridaman a castrar-se, la culpa que experimentava per haver espiaat Sita quan la va veure per primera vegada, amb la qual cosa profanava la intimitat sagrada del bany ritual, quan la va contemplar com una deessa.

Ell no només s'havia sentit excitat davant la visió de la dona nua, sinó que també va quedar impactat davant la perfecció i la integritat d'aquell cos que, en contrast amb el seu, harmonitzava tan adequadament amb el cap.

No obstant això, l'autor comença la història com «la que ostentava uns malucs respectables [...] i dels seus dos marits (si em permeten l'expressió)». És a dir que, des d'un primer moment, destaca la dissociació de la Sita, tot i que projectada en l'objecte. És per això que va triar dos homes que, en realitat, havien de formar part d'un mateix home i que representaven parts que ella havia de mantenir separades i controlades: es va casar amb un, però va mantenir l'altre sempre a prop. A més, cada un d'ells, per la seva pròpia dissociació, es va prestar al seu joc.

Si mirem d'indagar les raons profundes que van empènyer la Sita a cometre «l'error» de bescanviar els caps, trobaríem diverses explicacions. D'entrada, hi va haver una influència de la deessa Kali, en prevenir-la que anés amb compte de no equivocar-se, actuant com un Superjò corrupte que la va induir a l'error.

Veiem, doncs, la importància de conèixer les identificacions projectives que cada persona ha rebut dels seus objectes primitius: pares o mares que *indueixen* determinades actuacions en els fills, dient, per exemple, «no facis això o allò», mentre li estan suggerint la idea. A més, «l'error» equivalia a la tornada d'un desig reprimit de la Sita, ja que la seva fantasia omnipotent era posseir l'objecte idealitzat amb totes les seves perfeccions: el cap de Śridaman i el cos de Nanda. Un d'ells s'havia quedat amb tot el més valorat i l'altre, amb el que hi havia de menyspreable de cada un.

En funció de la culpa per haver desencadenat aquesta tragèdia, la Sita sentia la necessitat peremptòria i urgent de reparar-la; però només va poder fer una pseudoreparació i a costa d'una nova dissociació. Però la cosa no s'acaba aquí. En el diàleg de la Sita amb la deessa Kali, quan aquesta última li impedeix penjar-se, es refereix a la seva pròpia dissociació en una imatge carnal i una altra d'espiritual d'ella mateixa i del seu objecte. «No podia deixar de preguntar-me si, realment, li pertocava a ell fer de mi una dona i ensinistrar la meua frescor en la dolça i terrible serietat dels sentits. A mi sempre m'ha semblat que això, a ell, no li corresponia, que no era cosa prou digna per a ell i no s'esqueia a la seva testa; i, així, cada cop que, en les nits conjugals, la seva carn s'aixecava cap a mi, jo ho sentia com si fos una vergonya per a ell, com una humiliació de la seva finesa.» La Sita, inconscientment, guardava rancor a Śridaman per haver atemptat contra la seva identitat de noia verge, d'«impertinent frescor», i haver-la transformat en dona.

En aquest context, i fluctuant amb les diferents dissociacions, Śridaman representava el pare temut i odiat per la seva potència viril —tot i que profundament idealitzat—, mentre que en Nanda simbolitzava la imatge materna protectora que l'acollia i «li havia fet de gronxador». Els seus desitjos de venjança contra Śridaman, del qual deia «amb el seu poder viril, em desclogué». «De llavors ençà [...] aquella noieta s'ha anat transformant de dalt a baix i el pecat té ara un poder irresistible i dolcíssim damunt els seus sentits desclosos», impulsaven també les seves fantasies d'infidelitat amb en Nanda.

III

Arribats fins aquí, ¿quin seria el destí dels bescanviats? El primer moment va ser d'estupor. «El qui duia el cap d'en Nanda, tot examinant els membres que ara li pertanyien, anava tocant el cos que abans havia estat l'accessori de la noble testa de Śridaman; i l'altre, Śridaman (si ens basem en el cap), comprovava tot perplex que ara era seu aquell cos que, en relació amb el simpàtic cap d'en Nanda, n'havia estat l'element essencial.»

Pel que fa a Sita, oscil·lava entre el goig i el dolor. Mentre els parlava, es dirigia a ells cridant-los pel nom dels seus caps respectius. Ells la van perdonar i «tots tres s'abraçaren plorant i rient alhora». Semblava que «la Sita havia fet molt bé de dirigir-se als ressuscitats segons llurs caps; perquè és evident que és el cap el que defineix l'ego d'una forma inequívoca i que, el que duia el cap plebeu del fill d'en Garga [...] era el qui se sentia i es reconeixia com a Nanda; mentre que el que duia el cap del nét de bramans sobre unes espatlles ufanoses i morenes, era qui es comportava espontàniament com l'Śridaman». Aquí apareix el sentiment d'identitat («se sentia») lligat a la conducta («es comportava») com a element revelador d'aquest sentiment.

Tots semblaven satisfets i creien haver aconseguit la solució ideal: pretenien, il·lusòriament, prendre com a integració allò que no ho era. Śrīdaman deia: «Jo sempre havia desitjat tenir un cos com aquest». Tanmateix, hi havia també un indicatiu de dol per la pèrdua, ja que afegia: «Però, estimats amics, sens dubte no deixo de percebre una certa tristesa en això que ara s'hagi fet meu el que abans m'era estrany i que ara ja no ho podré desitjar ni admirar, si no és admirant-me a mi mateix». Algunes frases, a més, poden suggerir l'existència d'una preocupació pel cos perdut, quan, més endavant, Śrīdaman dona instruccions a Nanda pel que fa a les cures que ha de prodigar a allò que havia estat el seu cos. A més, la seva tristesa provenia també, com hem vist anteriorment, de la pèrdua de la relació objectal: haver-se quedat sense objecte al qual admirar i desitjar, i quedar reduït a la relació narcisista, regressiva, prenent-se a si mateix com a objecte.

En Nanda també estava content amb el canvi: «...sempre havia desitjat tenir un cos tan delicat com el que ara tinc i, en el futur, [...] això farà més amb la meua cara, o almenys amb el meu cos, que per a tu, Śrīdaman, sempre havia estat secundari, però, per a mi, és essencial».

Però ben aviat es va veure que les coses no quedaven tal com semblava en un primer moment. Els cossos van començar a demostrar que també tenien alguna cosa a dir-hi. En primer lloc, el llenguatge, producte mental expressat pel cap, va començar a patir unes estranyes influències del cos: en el discurs de Śrīdaman s'hi barrejaven paraules del vocabulari de Nanda, mentre que aquest últim el corregia (cosa que l'Śrīdaman solia fer amb ell) i li retreia que permetés que el seu llenguatge es veiés influït pels seus vilatans. En Nanda, per la seva banda, va començar a parlar no només en nom del seu cap, sinó en el del seu nou cos, i a defensar els seus drets en relació amb el futur conjugal amb Sita. «Per a mi, el cos és l'essencial i, des d'aquest punt de vista, rumio el sentit profund del matrimoni i veig que, per a aquest, el cos és també la part essencial, ja que els fills es fan amb el cos i no pas amb el cap.»

La discussió, en última instància, semblava plantejada entre el cap i el cos d'una mateixa persona per la primàcia, la paternitat i la identitat. I tot això tenia lloc simultàniament en el món intern de la Sita, que sanglotava: «Els vostres discursos, sentir com una meitat contradiu l'altra, tal com vosaltres us contradieu, això m'ha fet rodar el cap i m'ha partit el cor».

Com que la noia no podia escapar de la seva ambivalència, en Nanda va proposar demanar la mediació «d'una tercera persona, més ben dit, d'una quarta». Amb el lapsus també fa notar que l'amic i ell són un de sol. I va suggerir com a jutge un vell que vivia com a eremita a la selva. Aquest, després de molts dubtes i cavil·lacions, va dictar sentència a favor de Śrīdaman i va asseverar que «el cap és el primer en l'anatomia». La Sita i l'Śrīdaman es van mirar feliços, ja que ara ell podia oferir-li no només el cap que ella estimava, sinó també el cos que havia desitjat. En Nanda va acceptar el veredict i es va allunyar de la parella.

Els primers temps d'aquest nou matrimoni van ser idealment perfectes. Thomas Mann els descriu com el paradís, sense limitacions, prohibicions ni renúncies; «que totes les coses autoritzades i prohibides, tan ben diferenciades aquí a la terra, formin un sol conjunt, que totes les belleses prohibides duguin l'etiqueta de l'autorització i que tot allò autoritzat tingui, de més a més, els encants de la prohibició». «[Sita] era la dona més afortunada del món, ja que tenia un espòs conformat exclusivament, si se'n pot dir així, de parts essencials.»

Aquest paradís semblava estar caracteritzat per la realització màgica i omnipotent de desitjos: no oblidem que tot havia passat a la cova de la deessa («refer a la inversa el camí cap a les entranyes maternes»).

La gent no es va estranyar gaire de la transformació de l'espòs, per «la importància determinant i perfectament concloent de la testa, als ulls de la gent, de cara a identificar una persona humana». D'altra banda, el nou cos «continuà vestint-se segons com li manava el seu cap». Però vet aquí que, amb el temps, el cos desitjat i adquirit de l'amic va anar canviant. «Aquest és l'error que cometé Sita en el seu error. [...] No se li havia acudit, és clar, i d'antuvi, feliç com era, no se'n va voler adonar, que el cos d'en Nanda formant ara una sola unitat amb la testa de Śridaman, amb el seu nas esmolat, els seus ulls dolços i pensarosos i la suau barba en forma de ventall al voltant de les galtes, que aquest cos, doncs, aviat deixaria de ser el cos alegre d'en Nanda, que acabaria sent-ne un de diferent.»

L'Śridaman no era ferrer ni pastor, sinó que va seguir comerciant amb mussolines, sedes i càmfora, alhora que llegia els Vedes; «no ens hem d'estranyar, doncs, [...] que la fortalesa dels braços d'en Nanda s'anés fent malbé i que es tornessin més primets, que el seu pit s'anés encongint i estovant, que se li tornés a posar una mica de greix a la panxeta [...]. Fins i tot el rínxol del “vedell de la bona sort” se li'n va anar [...] en general: aquell alegre cos de l'amic, que havia estat l'element essencial en la seva anterior combinació, s'anà convertint en un suau apèndix i accessori d'aquella testa i, ben aviat, no pogué ja avalar-ne l'esperit noble i generós, amb aquella perfecció paradisiaca».

També el cap de l'Śridaman fou sotmès a canvis d'adaptació: «els llavis primis i afuats que ans tenia enmig de la barba el seu espòs ara s'anaven tornant goluts i espessos [...]. El seu nas, ans afilat com una navalla, s'anava aixafant i mostrava una innegable tendència a eixamplar-se i a prendre una forma com de cabra; com els seus ulls anaven adoptant una expressió de pàmfila complaença. A la llarga, l'Śridaman s'anà quedant amb un cos d'en Nanda esprimatxat i un cap de l'Śridaman espesseït».

Aquestes transformacions, que tanmateix no van portar al restabliment total de les identitats primitives, semblaven indicar un fracàs de l'anhelada redistribució de les respectives parts bones i dolentes. La dilució dels trets feia

reparèixer l'amenaça de confusió i un ressorgiment de l'angoixa per la pèrdua de la identitat.

Aquests canvis, negats d'antuvi, van anar desil·lusionant la Sita i desvetllant-li nostàlgia per l'amic allunyat, que suposava, i amb raó, que hauria sofert canvis correlatius.

Mentrestant havia nascut el nen, de pell clara i una mica miop, però no «groc i orb», tal com Kali s'hi havia referit quan va ser concebut, quan va impedir que la Sita es pengés. Els seus ulls de gasela tenien una resplendor captivadora i s'assemblava en tot a la seva mare, «la qual era, no hi ha dubte, l'element més clar i menys ambigu de tota la seva procedència».

I vet aquí que quatre anys després, la Sita no va poder suportar la nostàlgia per l'amic llunyà i, aprofitant una absència de l'espòs, va prendre el seu fill i se'n va anar a buscar en Nanda. La Sita semblava representar el Jo que intentava recuperar el control de les seves diferents parts i objectes. Va trobar l'amic i va comprovar que «aquells braços vigorosos eren els mateixos que l'havien gronxada cap al Sol, i alhora que, d'aquell nas, ja no se'n podia dir que era com de cabra, sinó que baixava amb molta noblesa damunt uns llavis que ja a penes si eren molsuts [...] i al pit hi duia el rínxol del vedell de la bona sort».

Van tenir una nit d'amor, però l'endemà va arribar Śridaman, que sabia on podia trobar la seva muller. «La seva gelosia no era de les corrents [...] la seva era una gelosia esmenada per la consciència del fet que era amb el seu propi cos d'espòs que la Sita havia reprès la vida conjugal i això tant podia interpretar-se com una mostra de fidelitat o com una traïció.» El van rebre de bon grat, ja que reconeixien que on hi fossin ambdós hi faltaria sempre l'altre, i van decidir acatar allò que Śridaman havia decidit per a tots tres. Havia arribat a la conclusió que «l'amor [...] ho vol tot» i que, com que la seva dignitat rebutjava la poliàndria, no els quedava cap altre camí que unir-se en la mort.

El fracàs de la reparació maníaca els va precipitar a la situació malenconiosa, en què l'única sortida era el suïcidi. Śridaman va proposar fer-ho a fi d'assegurar l'honor i el futur del seu fill. Tornarien a suïcidar-se, però aquesta vegada matant-se mútuament: es batrien amb espases i cada un hauria de travessar el cor de l'altre.

«Salvaven així l'honor —suggereix irònicament l'autor—, ja que eren rivals.» Nosaltres podem pensar que, a més, satisfien la seva fantasia de coit sàdic homosexual.

La Sita, com a digna vídua, es va incinerar viva amb el cos de tots dos, de manera que el seu fill va gaudir dels beneficis dispensats per la comunitat en ocasions com aquesta. Un braman versat en els Vedes el va prendre sota

custòdia i li va ensenyar gramàtica, astronomia i lògica. D'altra banda, la seva miopia «el protegí de viure massa sotmès a les exigències del seu cos i permeté al seu cap de romandre a les esferes espirituals. [...] Al mig del pit hom hi podia endevinar els primers pelets del rínxol del vedell de la bona sort».

El fill semblava condensar les parts salvades del desastre de Sita, Śrīdaman i Nanda. S'assemblava a la mare, però va anar adquirint trets de tots dos pares: era versat en els Vedes i posseïa els rínxols del «vedell de la bona sort». Malgrat tot, la seva identitat resultava una mica precària: la seva miopia, que, segons l'autor, el mantenia allunyat de la realitat, facilitava la seva immersió en la fantasia i reeditava la dissociació, que havia estat el mecanisme essencial contingut en el conflicte dels seus pares.

IV

Aquí s'acaba la història.

Tota ella pot considerar-se com una fantasia onírica en què es fa palesa l'actuació de mecanismes lligats a pertorbacions del sentiment d'identitat i de l'esquema corporal, als quals m'he referit al llarg del relat.

Què té això de normal o d'anormal? Tot progrés en el desenvolupament pot produir confusions transitòries de la identitat fins que es produeix un nou ajust.

La confusió produeix angoixa per la barreja de pulsions i de fantasies libidinoses i destructives, d'objectes bons i dolents, de subjecte i objectes, etc. La sortida normal de la confusió és *diferenciar* entre amor i odi, i tolerar-los tots dos, i la sortida patològica consisteix a reforçar la dissociació, i a mantenir les parts bones i dolentes tan allunyades com sigui possible. Per aquest motiu, en el cas que estudiem, la primitiva dissociació «principal-accessori» ha anat tan lluny com «cap d'un - cos d'un altre».

D'alguna manera podria equiparar aquesta situació amb la del fenomen del *doble*, estudiat per Freud i Otto Rank. Per què aquests dos personatges haurien fet un ús tan intensiu i terrible de la dissociació i de la identificació projectiva? A fi de recórrer a aquestes defenses, cal pensar en la intensitat de la seva ansietat persecutòria. Només cal recordar la deessa Kali com la imatge d'una mare que beu sang per comprendre-ho. La deessa representa una mare molt cruel i també la projecció d'una boca-vampir, l'amor oral destructiu.

Entre en Nanda i l'Śrīdaman s'havia establert un equilibri simbiòtic que es va alterar amb l'aparició de la dona i les pulsions que va mobilitzar, però que va ser portat al punt de ruptura pel seu embaràs, que els obligava a assumir una paternitat que no estaven en condicions d'afrontar.

En resum: la història d'«Els caps bescanviats» condensa les tres qüestions que exercien una especial fascinació en Thomas Mann: la seducció per allò demoníac, l'encant de la duplicació d'imatges i el de l'eternitat dels renaixements.

L'aspecte demoníac és present en aquesta imatge materna superjoica i cruel, la deessa-dimoni, que terroritza i indueix a una regressió, acompanyada d'una intensa dissociació cos-ment. Aquesta dissociació, dramatitzada per la *decapitació* i les identificacions projectives pel *bescanvi* de cossos i caps, evidencien amb màxima intensitat la pertorbació de la identitat: ruptura del vincle cos-ment i l'alienació de les parts dissociades i projectades.

L'esdeveniment del bescanvi, que marca un moment límit en la regressió, porta a una «resurrecció», en condicions més patològiques i de funcionament de mecanismes més arcaics. Els personatges «ressuscitats» tenen característiques més explícites de «doble» un per l'altre i la seva relació esdevé més destructiva: acaben matant-se. La fantasia de la contínua resurrecció té un contingut claustrofòbic: voler sortir d'un mateix, ser en un altre, però alhora un desig d'immortalitat. Thomas Mann la desenvolupa tot recurrent als mites de la religió hindú i la relaciona amb allò arcaic que reneix amb cada ésser i es repeteix al llarg de les generacions.

Però la qüestió al voltant de la qual giren els altres és la de la identitat. Només quan hi ha una bona integració del jo, «experiència d'unitat», no causen angoixa aquelles situacions en què els límits del jo s'esborren momentàniament, com en l'orgasme o en el son.

Śridaman i Nanda no havien pogut estimar sense temor ni admetre la paternitat. Śridaman no podia tolerar, donada la seva feble identitat, l'embaràs de la Sita, com a prova que alguna cosa d'ell estava dins del cos de la dona, materialització d'una fantasia molt desitjada i molt temuda. L'ansietat derivada d'aquesta fantasia és la de desintegrar-se i buidar-se en l'objecte: en grau extrem, és la d'embogir.

En aquesta obra, de manera divertida i satírica, s'oculta la vivència sinistra de la ruptura de l'enllaç entre dues parts d'un mateix. El desenllaç posa de manifest el destí tràgic de l'excessiva dissociació i la convicció que la identitat de la persona és el resultat de la integració de totes les seves parts.

Traduït del castellà per Núria Segarra

RESUMEN

El artículo «Las cabezas trocadas» nos habla del tema de la identidad. Es un análisis de la obra de Thomas Mann del mismo título y plantea el dilema de si es el cuerpo o la cabeza lo que define la identidad. La autora reflexiona también sobre la relación recíproca entre mente y cuerpo partiendo de las vicisitudes de dos amigos que en el relato mitológico acaban uno con la cabeza del otro o, dicho de otra forma, uno con el cuerpo del otro. ¿Qué le ocurrirá a su amistad? ¿Y cómo cambiará la relación con la chica, esposa de uno de ellos y amiga del otro?

Palabras clave: identidad, cuerpo, confusión, conflicto, culpa, imagen materna primitiva, paternidad, amistad

SUMMARY

The article «The transposed heads» talks about identity. It's an analysis of the work of Thomas Mann with the same name, and contemplates the dilemma of whether it is the body or the head that defines identity. The author reflects as well on the reciprocal relationship between the mind and the body, based on the vicissitudes of two friends who in the mythological story end up with each other's heads or, in other words, one with the body of the other. What will happen to their friendship? And how will the relationship with the girl change, wife to one and friend with the other?

Key words: identity, body, confusion, conflict, guilt, primitive maternal image, fatherhood, friendship

BIBLIOGRAFIA

- GRINBERG, R. (1990). Las cabezas trocadas. *Rev. Psicoanál. Asoc. Psico. Madrid*, 11, p. 83-95
- MANN, T. (1940). *Els caps bescanviats*. Barcelona, Edhasa, 1989

Les citacions de l'obra «Els caps bescanviats» corresponen a la traducció catalana publicada per Edhasa.